

Keuze uit de aanwinsten

De wapenverzameling van H.L. Visser

Een wereldberoemde collectie voor Nederland behouden

Na een jarenlange inspanning van vele partijen, waaronder het Legermuseum te Delft, is in het voorjaar van 2002 door het Rijksmuseum een belangrijk gedeelte van de wapencollectie van de verzamelaar H.L. Visser voor de Staat aangekocht en daarmee voor Nederland behouden.¹ Het Rijksmuseum beheert deze verzameling en kan hierdoor een lang bestaande lacune in de collecties opvullen. De collectie-Visser bestaat uit militaire wapens, jachtwapens, luxe wapens en experimentele wapens, met als zwaartepunt handvuurwapens. Deze diversiteit, gecombineerd met de soms uitzonderlijk hoge kwaliteit van de stukken, betekent dat delen van de collectie eveneens goed in andere musea kunnen worden ondergebracht, bijvoorbeeld in het Legermuseum. Het is dan ook uitdrukkelijk de bedoeling dat onderdelen elders te zien zullen zijn. Er is inmiddels een comité gevormd om te proberen fondsen te werven voor de aankoop van het resterende deel van de verzameling.

Door musea in het buitenland is de laatste jaren vaak op Vissers verzameling een beroep gedaan. Een gedeelte is lange tijd in de Tower in Londen geëxposeerd geweest en de Wapenkamer van het Kremlin Museum in Moskou en de Royal Armouries in Leeds wijdden er presentaties aan. Met de aankoop volgt nu ook in Nederland de erkenning van het belang van de collectie, zeker nu de collectie beheerd gaat worden door het nationale museum voor kunst en geschiedenis. Grote musea als het Metropolitan Museum in New York, de Hermitage in Sint Petersburg en

de Staatliche Kunstsammlungen in Dresden beschikken ook over indrukwekkende wapenverzamelingen, die vaak een belangrijk onderdeel uitmaken van de presentatie. In deze musea worden de wapens behalve om hun technische uitvoering en historische betekenis, vaak tevens vanwege hun kunsthistorische aspecten getoond. In Nederland is er in kunstmusea maar beperkt aandacht voor wapens en ook in historische opstellingen wordt de rol van de wapenfabricage en -handel zelden getoond. Ten onrechte, want deze activiteiten zorgden voor evenredige en wellicht zelfs hogere inkomsten dan bijvoorbeeld de activiteiten van de Verenigde Oostindische Compagnie, en een deel van de rijkdom van de Gouden Eeuw was eraan te danken.

Al aan het eind van de 16de eeuw was de Republiek een van de belangrijkste internationale stapelmarkten voor wapens, buskruit, lont en andere krijgsbehoeften. Tegelijkertijd vroeg de standaardisatie van de bewapening van het Staatse leger die prins Maurits doorvoerde, om de productie van grote hoeveelheden gelijksoortige wapens. Ook de VOC, WIC en de Admiraliteiten werden belangrijke afnemers. Tevens werden complete regimenten van buitenlandse legers door Amsterdamse wapenmakers van een uitrusting voorzien.

Hoewel lange tijd is genegeerd dat Nederland een grootmacht was met een enorme en gevarieerde wapenproductie, zijn wapens geen nieuwe verschijning in het Rijksmuseum. Victor de Stuers (1843-1916) zorgde er aan het eind van de 19de eeuw voor dat de omvangrijke verzamelingen van S.J. Roosdorp (1817-1872) en A.C. baron Snouckaert van Schauburg (1841-1902) naar het Rijks-

museum kwamen – collecties die betrekking hebben op de Belgische Opstand en de uitrusting van de cavalerie. Bovendien droegen de departementen van Oorlog en van Marine in deze periode eveneens objecten over aan het Rijksmuseum. Deze wapens sloten aan bij enkele reeds aanwezige militaria die aan historische personen als Cornelis Tromp, Michiel de Ruyter en Piet Heijn waren gerelateerd en hierom deel uitmaakten van de presentatie van het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst.² Een deel van deze wapens is steeds te zien geweest in de historische afdeling, al was de waardering voor militaria in Nederland en in het Rijksmuseum in de 20ste eeuw aan veel verandering onderhevig.

De ambivalente Nederlandse houding ten aanzien van militaria is terug te vinden in de lotgevallen van de wapenverzameling van het Koninklijk Huis. Terwijl in andere landen een koninklijke verzameling vaak aan de basis stond van een museale collectie, is dat in Nederland maar zeer beperkt het geval. Slechts enkele stukken uit het bezit van de Oranjes zijn bij het Rijksmuseum terechtgekomen, waaronder de hoed van Ernst Casimir en het pistool waarmee Willem Frederik van Nassau zich per ongeluk doodschoot. Maar het imposante vergulde harnas van Maurits is bijvoorbeeld niet bewaard gebleven, alleen het portret door Michiel van Miereveld waarop hij dit draagt.³ Het enige harnas van deze belangrijke militair dat wel bewaard bleef is zijn ruiterharnas, dat zich al sinds 1595 in de Hofjagd- und Rüstkammer in Wenen bevindt, nu onderdeel van het Kunsthistorisches Museum.⁴

De waardering voor Noord-Nederlandse wapens lijkt in het buitenland altijd eerder en groter te zijn geweest dan in eigen land. Dat was in de 17de eeuw al zo in Duitsland, Denemarken, Zweden en Rusland. Deze belangstelling richtte zich niet alleen op de doelmatigheid van de wapens, maar ook op hun esthetische kwaliteit. Eén van de mooiste voorbeelden is de wapenverzameling van de Zweedse rijksmaarschalk Carl Gustaf Wrangel (1613-1676), die op 25-jarige leeftijd in kasteel Skokloster een wapenkamer aanlegde die voor een aanzienlijk deel uit Nederlandse vuurwapens bestond en bestaat, want die verzameling is daar nog steeds te zien.

Door de wisselende waardering voor wapens in Nederland is hiermee gedurende de 20ste eeuw soms slordig omgegaan en is veel naar het buitenland verdwenen. Henk Visser hielp het tij keren

en hij heeft verscheidene unieke wapens voor Nederland weten te behouden of naar ons land teruggebracht door ze aan te kopen op veilingen en van verzamelaars. Een deel van de van hem aangekochte wapens zal voorlopig in zaal 102 van de afdeling Nederlandse Geschiedenis te zien zijn. Tijdens de sluiting van het hoofdgebouw in het najaar van 2003 zal een beperkte selectie uit de collectie in de Philips-vleugel worden getoond, terwijl in het Legermuseum een ander deel te zien zal zijn. Voor het Nieuwe Rijksmuseum zijn er plannen om de collectie in een aparte wapenkamer te presenteren, in combinatie met wapens en harnassen die het museum al in de collectie heeft.

Een gepassioneerd verzamelaar

Interesse voor wapens had Henk Visser (1923) al vroeg, samen met het besef dat niet iedereen hier enthousiasme voor kon opbrengen. Het rek met windbuksen in het warenhuis Perry & Co dat zijn ouders in Groningen bestierden, was verboden terrein en daardoor des te interessanter. Op zijn vrije woensdag- en zaterdagmiddagen ging hij als scholier steevast naar de Groninger Rabenhauptkazerne om een glimp op te vangen van de militairen tijdens hun oefeningen. In de Tweede Wereldoorlog kwam hij in het illegale circuit terecht en hield hij zich bezig met het verduisteren van Duitse wapens en andere sabotage-acties. Op 5 mei 1942 werd hij door de *Sicherheitsdienst* gearresteerd voor diefstal van wapens en documenten uit een Duitse officiersmess. Hij werd ter dood veroordeeld, maar dat vonnis werd dankzij invloedrijke contacten in Nederland en Duitsland omgezet in vijftien jaar gevangenschap.

Na de Tweede Wereldoorlog bleek het voor Visser relatief makkelijk om wapens te verzamelen. Zodra men merkte dat hij serieus geïnteresseerd was, kwamen er uit kelders en van zolders allerlei wapens te voorschijn, vaak door Engelsen of Canadezen achtergelaten toen ze na de bevrijding naar huis terugkeerden. Hij legde een kleine verzameling van voornamelijk militaire vuurwapens aan, met de nadruk op technische aspecten en de ontwikkeling ervan. Toen Visser in 1950 voor een baan in de tabaksindustrie naar Indonesië vertrok, zette hij de verzameling goed in het vet en liet deze bij zijn moeder achter. Tijdens zijn eerste verlof kwam hij in contact met de Nederlandse wapen- en munitiefabriek De Kruit-hoorn in Den Bosch, een fabriek waar voorname-

lijk jachtpatronen werden gemaakt. Visser had zijn stek gevonden en keerde niet naar Indonesië terug, maar werd directeur verkoop en ontwikkeling. In de jaren erop maakte hij de fabriek groot met de productie van aluminiumhulzen voor losse patronen, waarbij de beperkte afzetmarkt voor jachtpatronen werd vervangen voor het grote internationale terrein van defensie-bevoorrading voor NAVO- en SEATO-landen. Zijn wapenverzameling, waaronder mitrailleurs en patronen, telde inmiddels meer dan duizend objecten en was opgesteld in een van de fabrieksruimtes in Den Bosch.

Visser richtte zijn aandacht onder meer op Duitsland. In 1950 begon het kabinet-Adenauer als eerste regering van de nieuwe Bondsrepubliek Duitsland weer een leger op te bouwen, waarvoor Theodor Blank namens bondskanselier Adenauer de directe verantwoordelijkheid ging dragen. In Duitsland was nauwelijks materiaal overgebleven en er was geen industrie meer die voor de productie ervan als basis kon dienen. De Kruithoorn werd de eerste leverancier van de Bundeswehr. Talrijke Duitse deskundigen bezochten hiervoor Nederland. Visser nam hen dan mee naar de grote Technische Verzameling van de Nederlandse Landmacht in het Armamentarium te Delft, waar veel buitgemaakt Duits materieel was opgeslagen. Dat konden zij daar bestuderen. Ook bezochten zij NWM De Kruithoorn en de verzameling van Visser. Diep onder de indruk van de kwaliteit van de collectie en beseffend dat in eigen land een dergelijke verzameling ontbrak, deden de Duitsers Visser een bod. De ruim achthonderd wapens die Visser toen verkocht, vormden de basis voor de *Wehrtechnische Studiensammlung* in Koblenz. Zo werd dit tegelijkertijd Vissers eerste bemoeienis met het behouden van wapens als museaal erfgoed.

Na deze transactie ging Visser met verzamelen door. Hij richtte zich nog steeds op vuurwapens, maar niet meer alleen op moderne militaire uitvoeringen. Hij bleef gepassioneerd door de technische kwaliteiten van wapens, maar hij kreeg ook steeds meer oog voor de kunstzinnige uitvoering en het uitzonderlijke vakmanschap van de vervaardigers.

Vijfentwintig jaar lang was Visser directeur verkoop en ontwikkeling bij De Kruithoorn, waarvan hij de laatste vijftien jaar combineerde met een baan bij de Zwitserse fabrikant van luchtafweergeschut Oerlikon. Dit leverde hem

belangrijke contacten op voor het uitbreiden van zijn verzameling. Visser kocht op veilingen in de Verenigde Staten en bij handelaars over de hele wereld, waarbij hij van Nederlandse musea maar zelden concurrentie ondervond. Wanneer dit wel het geval was, trok hij zich ten faveure van zo'n museum terug. Met een Amerikaanse particuliere verzamelaar van Hollands zilver en Hollandse wapens, maakte hij de afspraak om in plaats van tegen elkaar op te bieden, om de beurt op de Nederlandse stukken te bieden. In 1990 liet Visser het buitenlandse deel van zijn collectie veilen bij Sotheby's. Sindsdien concentreerde hij zich op wapens die in de 17de en 18de eeuw in de Nederlanden waren vervaardigd en gebruikt. Dat was volgens Visser een noodzakelijke beperking, aangezien het steeds moeilijker werd op een zo breed terrein genoeg kennis te houden.

Visser onderscheidt zich van de meeste verzamelaars doordat het hem niet alleen om het verzamelen en bezitten gaat, maar hij zijn collectie ook wil delen met wetenschappers en hen in staat heeft gesteld zijn collectie te bestuderen en te beschrijven. Tevens heeft hij steeds belangstelling gehad voor de geschiedenis, de techniek, de makers en hun achtergrond, het productieproces en de herkomst van de objecten. Dit heeft geresulteerd in een zeer uitgebreide catalogus waarin al deze facetten zijn vastgelegd. Hierdoor zijn nieuwe inzichten in de rol van de wapenfabricage en wapenhandel ontstaan en is er meer aandacht gekomen voor de esthetische kwaliteiten van veel wapens. Ook het initiëren en financieren van onderzoek en restauraties in buitenlandse musea als het Kremlin en de Hermitage en onlangs het Oostfriesisches Landesmuseum in Emden, staan op Vissers naam. Voor al deze inspanningen ontving hij in 1999 de Zilveren Anjer van het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Nog steeds beheersen wapens Vissers leven. Al is inmiddels een belangrijk deel van hetgeen hij bijeenbracht in openbaar bezit, zelf kan hij het verzamelen niet laten. Stoppen lukt hem niet, de nieuwsgierigheid blijft.

Een keuze beschreven

Veertig procent van de collectie is nu aangekocht, een selectie die is gemaakt op basis van een aantal criteria. Essentieel was dat het met zekerheid om een in de Nederlanden vervaardigd wapen ging, waarvan bij voorkeur de maker door een signatuur was vast te stellen. Daarnaast is geke-

ken naar interessante en mooie decoraties of vanuit technisch oogpunt bijzondere wapens. Belangrijk was bovendien dat het object zoveel mogelijk in originele staat was. Tot slot is geprobeerd de verschillende categorieën wapens – lonslotwapens, radslot- en vuursteenpistolen, donderbussen en blanke wapens – evenredig vertegenwoordigd te laten zijn. Het resultaat is een selectie die een representatief deel van de collectie omvat én die zowel een evenwichtig als een gevarieerd beeld geeft van de wapens die vooral in de 17de en 18de eeuw in de Nederlanden werden geproduceerd.

EVELINE SINT NICOLAAS

NOTEN

- 1 De totale collectie-Visser is beschreven in J.P. Puype, *The Visser Collection. Arms of the Netherlands in the collection of H.L. Visser. Catalogue of Firearms, Swords and Related Objects*, 3 delen, Zwolle 1996. Hiervan is nu 40 procent (377 objecten) door de Staat aangekocht. De aankoop is mogelijk gemaakt met steun van: Prins Bernhard Cultuurfonds, Ministerie van OCenW, Ministerie van Defensie, Stichting VSB Fonds, SponsorBingo Loterij en Rijksmuseum Fonds.
- 2 In de collectie van de Nationale Kunstgalerie (1800-1806), de voorloper van het Rijksmuseum, bevonden zich bijvoorbeeld sabels, een harnas en een donderbus uit het bezit van Cornelis en Maarten Harpertsz Tromp, het harnas van Piet Heijn en enkele draaibassen, een kanon en sabels uit het bezit van Michiel de Ruyter.
- 3 Michiel van Miereveld, in of kort na 1613. Paneel, 221,5 x 146 cm. Amsterdam, Rijksmuseum, inv.nr. SK-A-255.
- 4 Ruiterharnas, Noorderlijke Nederlanden, circa 1590, inv.nr. A 1654. Het harnas is in 1595 door Maurits geschonken aan aartshertog Ferdinand van Tirol, die harnassen verzamelde van beroemde Europese personen. Het wordt genoemd in de oudste catalogus van een wapencollectie, het *Armamentarium Heroicum* van Schenck von Notzing uit 1601.

1 *Ketelhoed*

Eind 14de eeuw.

H. 252 mm, br. 316 mm, l. 396 mm.

Deze ketelhoed is uit één ijzeren plaat gesmeed. De binnenzijde was gevoerd met leer, dat deels nog aanwezig is. De brede rand beschermde de schouders van de drager wanneer deze bij het bestormen van een vesting met projectielen en hete olie werd bestookt. Een ijzeren lus aan de binnenzijde wijst op de bevestiging van een riem, waarmee de hoed om de nek of aan de riem gedragen kon worden.

Ketelhoeden met een dergelijke vorm zijn meestal van origine Duits. Er zijn maar enkele voorbeelden in Nederlandse collecties. Dit exemplaar is opgegraven uit de bedding van de Rijn in het oosten van Nederland. Twee vergelijkbare exemplaren zijn bij opgravingen in Amsterdam te voorschijn gekomen.

LITERATUUR:

J.P. Puype, *The Visser Collection. Arms of the Netherlands in the collection of H.L. Visser*, Zwolle 1996, nr. 692, p. 470.

Inv.nr. NG-2002-23-260

2 *Kanonierskruithoorn*

1580

Geheel 359 mm, grootste diam. 91 mm,
kleinste diam. 31 mm.

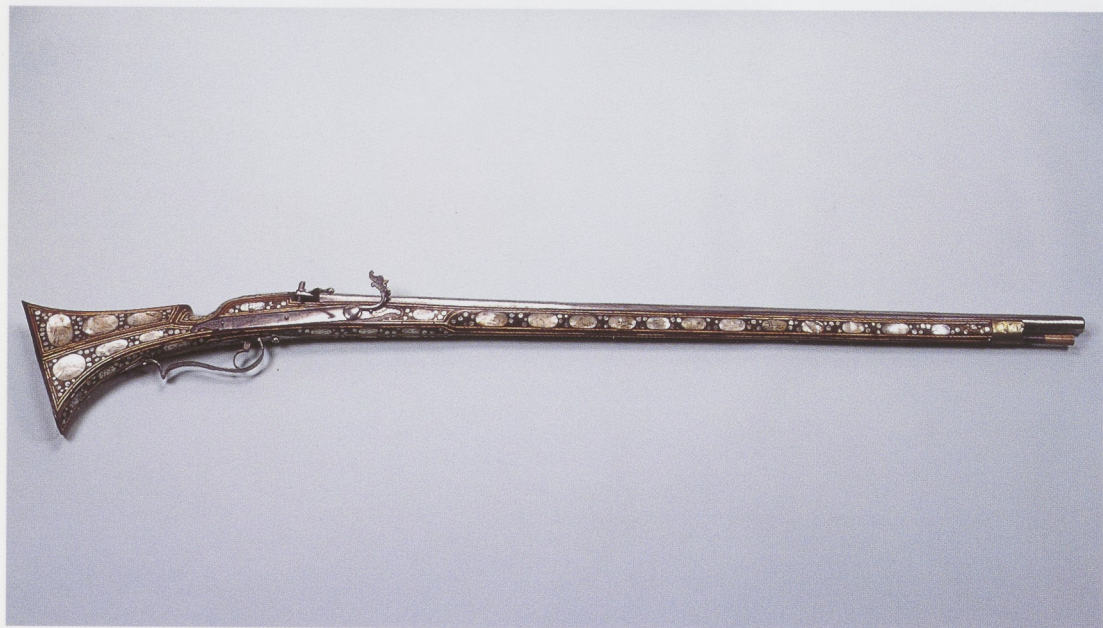
De kruithoorn is vervaardigd uit een bijna complete koehoorn, is honingkleurig en voorzien van een doorzichtige laag die gedecoreerd is met diverse gesneden motieven. In een krans is een wapenschild met het jaartal 1580 aangebracht.

Een kruithoorn bevatte een lading fijn kruit waarmee het zundgat van een kanon voor elk schot werd volgestort. Oorspronkelijk zal deze kruithoorn een prop ter afsluiting van de tuit

2

3

hebben gehad, evenals een afsluiting van het brede gedeelte aan de basis. De voorstellingen die over de lengte zijn aangebracht verwijzen naar het gebruik van de kruithoorn: een kannonier met een lontstok staat bij een zwaar veldkanon. Hieronder is een lint met de tekst: ALS.ick. begiNNe.te.Schiten.dAt.SAL.MAN[N]ich. MA[N].Verdrete, ofwel: 'Als ik begin te schieten zal dat menig man verdrieten'. Onder deze tekst is een boslandschap afgebeeld met een hert op de vlucht voor twee honden en een jager die op een hoorn blaast, waarboven een leeg wapenschild.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 624, p. 324.
Inv.nr. NG-2002-23-258

3 *Lontslotmusket*

Eerste helft 17de eeuw.
Geheel 1583 mm, loop 1180 mm,
kaliber 19,2 mm.

Trots lieten leden van de schutterijen, vaak gegoede burgers, zich met rijk gedecoreerde musketten op groepsportretten vereeuwigen. Het was een uiting van hun maatschappelijke status, waarbij onderlinge wedijver bij de rijkheid van de decoratie zal hebben meegespeeld. De schutters wensten hierom geen gebruik te maken van reglementair voorgeschreven vuurwapens. De lontslotmusketten op veel schuttersstukken zijn vaak wel van hetzelfde type en kaliber als het in 1599 voor het leger voorgeschreven model, maar hun uitvoering is zeer verzorgd en kostbaar. Geweer-makers legden zich, naast de productie van standaardmodellen, ook toe op het vervaardigen van dergelijke luxe vuurwapens, wat meestal in opdracht gebeurde.

Het hier afgebeelde lontslotmusket is ingelegd met strookjes been en ronde parelmoeren plaquettes. De grote ovale plaquettes zijn gegraveerd met voorstellingen van jagers te voet en te paard, leeuwen en lofwerk.

Uit de collectie van Visser is als tegenhanger van dergelijke luxe musketten ook een onversierd musket en een furket, de steunvork waarop de schutter zijn musket liet rusten om goed te kunnen richten, gekocht (inv.nrs. NG-2002-23-5 en NG-2002-23-262).

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 7, pp. 58-59.
Inv.nr. NG-2002-23-3

4 JAN KITZEN

Vuursteenpistool met vijf lopen voor negentien schoten in gestapelde lading
Maastricht, circa 1645
Geheel 352 mm, loop 164 mm,
kaliber (gemiddeld) 10,3 mm,
kaliber middelste loop 8,1 mm.

Geweer-makers probeerden op verschillende manieren de vuursnelheid van wapens te vergroten. Bij dit vuursteenpistool van Jan Kitzen is een uitzonderlijk groot aantal van vijf lopen toegepast. Het wapen kon zes of negentien schoten afvuren, afhankelijk van de positie van de vleugelmoer die boven op de loop zichtbaar is. Rondom de haanschroef is een gekrulde vosje gegraveerd en op de haan bloemmotieven.

Het afvuren van de ladingen gebeurde als volgt: in de rechterloop, die door het slot bediend werd, zat één lading: het vuur daarvan passeerde een vooraan gelegen intern zundgat dat in verbinding stond met de centrale loop, die alleen met kruit geladen was. Het kruit daarin ontstak dankzij interne verbindingen de zes achter elkaar liggende ladingen in de bovenste loop en de zes ladingen in zowel de linker als de onderste loop. De schutter kon zo tot negentien schoten achterelkaar afvuren met een interval van enkele seconden per schot, waardoor hij per schot kon richten, maar hij kon de serie schoten niet onderbreken. Het laden moest zeer zorgvuldig gebeuren. Hiervoor werd een laadstok gebruikt die voorzien was van maatstreepjes, waarmee de ladingen exact op de juiste plaats in de loop werden geplaatst. Tijdens een gevecht kon men het pistool niet opnieuw laden; de lopen waren door het afschieten te heet geworden en bovendien moesten eerst de kruitresten worden verwijderd.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 491, pp. 688-691; J.P. Puype en M. van der Hoeven (red.), *Het arsenaal van de wereld. De Nederlandse wapenhandel in de Gouden Eeuw*, Amsterdam 1993, nr. 141, pp. 132-133.
Inv.nr. NG-2002-23-214

5 *Houwer gecombineerd met vuursteenpistool*
1655-1660

Geheel 790 mm; kling: 648 bij 34 mm ter hoogte van het heft; pistool: loop 150 mm, kaliber 7,9 mm.

Deze houwer gecombineerd met een vuursteenpistool is een fraai voorbeeld van een combinatiewapen, zowel in vorm als in functie. De houwer heeft een ijzeren gevest met een gebeitelde versiering en een greep in de vorm van een pistoolkolf. Het pistoolgedeelte is gemonteerd tegen het platte bovenste deel van de verder lichtgebogen éénsnijdige kling. De trekker van het pistool bevindt zich binnen de vuistbeugel van het gevest, zodat de drager deze zonder te verpakken kon afvuren. De kling is onder meer versierd met een gegraveerde wolk waaruit een gebogen arm tevoorschijn komt die een kromme houwer vasthoudt, met hierbij de tekst: Concordia / res Parv[ae] / Cres [-] Cunt ('kleine dingen groeien door eenheid') en Cr[e]dens / Pro nobis / Quis / Consientius ('hij, die een goed geweten heeft, vertrouwen wij als onszelf', of vrijer vertaald, 'diegene met een gezond verstand weten wij aan onze kant'). De eerste tekst, meestal vertaald als 'Eendracht maakt macht', is het devies dat sinds 1589 door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd gebruikt.

Vergelijkbaar met dit zware wapen, dat vrijwel

zeker voor de strijd was bedoeld, zijn de combinatiehartsvangers die in de 17de en 18de eeuw bij de jacht werden gebruikt.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 672, pp. 424-425; Puype en Van der Hoeven, *op.cit.*, nr.121, p. 121.

Inv.nr. NG-2002-23-259

6 JEAN LOUROUX

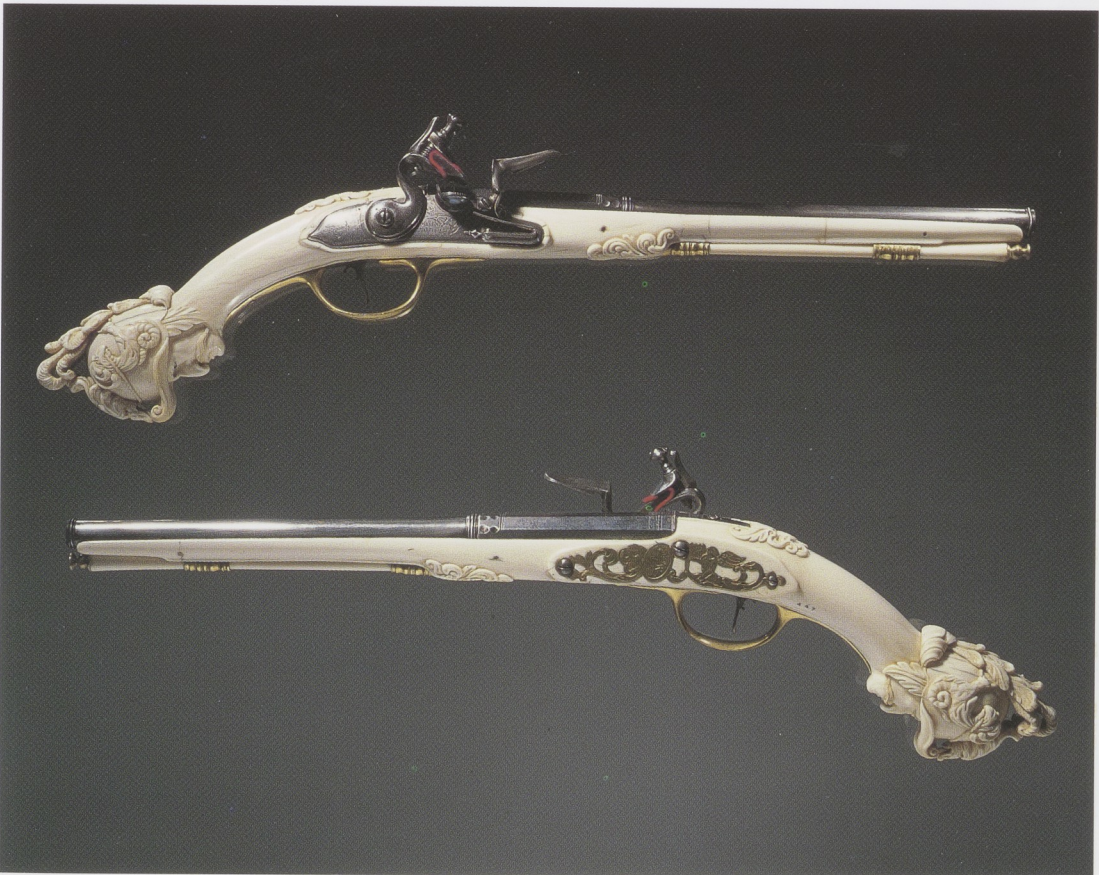
Koppel vuursteenpistolen met ivoren laden
Maastricht, circa 1665

Geheel 497,5-499,5 mm, loop 308-308 mm, kaliber 12,2-12,3 mm.

In de periode van 1650 tot 1680 werden er in Maastricht pistolen gemaakt van het kostbare ivoor, dat bovendien op zeer kunstige wijze was besneden. Dit soort pistolen is uiterst zeldzaam: er zijn in de hele wereld slechts zo'n honderd van dergelijke koppels bekend. Het waren diplomatieke geschenken van de hoogste orde die aan bevriende vorsten werden gegeven. Een voorkeur voor exotische materialen is typerend voor deze periode, waarin het gebruik van ivoor, tropische houtsoorten en schildpad dankzij de handel met Azië en Zuid-Amerika mogelijk werd. De kolfkappen hebben vaak de vorm van mannenkoppes, soms te herkennen als Hercules, maar over

5

6

het algemeen een krijger met een klassieke helm op of een man getooid met een tulband of lauwerkrans. Uitzonderlijk aan dit koppel is het feit dat het gehele pistool uit één stuk massief ivoor is vervaardigd. Meestal werden de lade en de kolfkap apart gesneden en vervolgens samengevoegd.

Jean Louroux, die als maker staat vermeld, kan eigenlijk beter de samensteller worden genoemd. De Maastrichtse geweermakerij maakte in de tweede helft van de 17de eeuw gebruik van gespecialiseerde ambachtslieden als loopsmeden, sloten- en lademakers, die meestal in de omgeving van de stad werkzaam waren. Ondernemers als Jean Louroux assembleerden de wapens of lieten dat doen en signeerden vervolgens het eindproduct met hun eigen naam. Jean Louroux is voor het eerst in 1661 in de archieven van Maastricht te vinden. Hij was een protestant wiens voorouders kooplieden in het naburige Verviers waren.

Waarschijnlijk is het ivoorsnijwerk van de koppels die in deze periode in Maastricht werden vervaardigd, van één enkele kunstenaar, wellicht van één bepaald atelier. De Maastrichtse archivaris J.H. Hansen heeft gesuggereerd dat J.H. Bossier, die tussen 1661 en 1686 in deze stad als beeldhouwer werkzaam was, het ivoorsnijwerk heeft vervaardigd.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 430, pp. 506-509; J. H. Hansen, 'The Arms Industry in Maastricht in the Seventeenth Century', in: H.L. Visser, D.W. Bailey (red.), *Aspects of Dutch Gunmaking. A collection of essays*, Zwolle 1997, pp. 145-190; Puype en Van der Hoeven (red.), *op.cit.*, nr.117, p. 119.

Inv.nr. NG-2002-23-194

7 JAN VAN WIJK

Koppel vuursteenpistolen

Utrecht, circa 1700

Geheel 508-509 mm, loop 330-330 mm, kaliber 11,7-11,5 mm.

Utrecht was vanaf het midden van de 17de eeuw een belangrijk centrum voor de vervaardiging van luxe vuurwapens. Opdrachtgevers hechtten naast de technische eisen die aan een wapen werden gesteld, steeds meer waarde aan een kunstzinnige afwerking.

Deze pistolen zijn gesignd op de slotplaat I VAN WIJCK A UTRECHT, waarop verder een hond, een hert en een vogel zijn gegraveerd. Ook de loop is gesignd I VAN WIJCK AUTRECHT.

Jan van Wijk moet, gezien de kwaliteit van de door hem gesignde wapens die nog bekend zijn, een van de beste Utrechtse geweermakers zijn geweest. In de Utrechtse archieven staat hij ingeschreven als geweermaker en lopenmaker. Hij werd lid van het smidsgilde in 1682, is waarschijnlijk in de jaren '60 van de 17de eeuw geboren en in 1729 overleden. In 1716 werd zijn zoon, ook Jan van Wijk genaamd, ingeschreven bij hetzelfde gilde. Sindsdien wordt hij vaak Jan van Wijk den Ouden genoemd.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 310, p.168, pp.174-177.

Inv.nr. NG-2002-23-137

8 *Kruitbeproefer*

Maastricht, 1700-1705

Geheel 392 mm.

De samenstelling van zwartkruit (salpeter, zwavel en houtskool) kon per leverancier en per stad verschillen, de kwaliteit werd beïnvloed door de manier van malen, mengen en bewaren van het eindproduct. Het kwam nog wel eens voor dat een handelaar salpeter verving door gewoon zout, of houtskool door een goedkopere variant. Vandaar dat het belangrijk was het kruit te testen alvorens het te kopen. De kwaliteit van het kruit bepaalde immers de prestatie en de betrouwbaarheid van het wapen.

Het vaststellen van de kwaliteit gebeurde in eerste instantie op het oog: de substantie, de manier waarop het vlam vatte en het residu werden bekeken. Ook kon men het kruit testen door het te proeven. De vroegst bekende illustratie van een mechanisch instrument om de kwaliteit van het kruit testen dateert van 1578. In de loop der tijd zijn verschillende soorten kruitbeproevers ontwikkeld, maar ze hebben allemaal gemeen dat ze de relatieve kwaliteit van buskruit kunnen aangeven door een afgestemde hoeveelheid te gebruiken en de werking te meten. Nadat het kruit tot ontbranding werd gebracht, bepaalde de uitslag op het wiel of een stang de maat van de kracht en daarmee de kwaliteit van het kruit.

De afgebeelde kruittester heeft de vorm van een vroeg holsterpistool en heeft een lade van walnoot hout. De steun maakt het mogelijk het instrument te laden en stabiel te houden wanneer het in werking wordt gebracht.

7

8

9

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 723, pp. 540-541; R.T.W. Kempers, *Eprouvettes. A Comprehensive study of early devices for the testing of gunpowder*, Leeds 1998; R.T.W. Kempers, 'Early Powder proving in the Netherlands', in: Visser en Bailey, *op.cit.*

Inv.nr. NG-2002-23-264

9 JAN NELLEMAN (slot) en
JACOB LOMMERS (lopen)
Koppel pyrotechnische vuursteenpistolen
Utrecht en Gulik, 1744

Geheel 411 mm, loop 192 mm, kaliber 31 mm.

Pyrotechnische pistolen werden gebruikt voor het afschieten van lichtsignalen naar vijandelijke tentenkampen of zeilen van schepen. De sloten van dit koppel zijn vervaardigd door Jan Nelleman uit Utrecht. De lopen werden gemaakt door Jacob Lommers uit Jülich (de stad Gulik, gelegen tussen Aken en Keulen). Dit is op te maken uit de inscrip-

tie die rondom de lopen is aangebracht: IACOBUS LOMMERTIUS /:| Juliacensis miles, Mathematicus, Mechanicus / ac / pijrotechnicus invenit et omnino paravit me anno 1744. Vrij vertaald betekent dit: Jacob Lommers, soldaat uit Jülich, wiskundige, mechanicus en pyrotechnicus, bedacht en maakte mij in zijn geheel in het jaar 1744.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 153, p. 436; R.B.F. van der Sloot, *Nederlandse vuurwapens uit de 17e en 18e eeuw*, Leiden 1978, cat.nr. 169.

Inv.nr. NG-2002-23-81

10 JOHAN GEORGE ERTEL
*Koppel vuursteen zakpistooltjes met
getrokken afschroefbare lopen*
Amsterdam, 1765-1775

Geheel 230-231 mm, loop 111,5-112 mm,
kaliber 12,2-11,2 mm.

Bij het maken van zakpistolen is vaak bijzonder

10

10

veel aandacht gegeven aan een mooi gedecoreerde uitvoering. De wapens waren functioneel, maar tegelijkertijd werden ze gebruikt om mee te pronken. De maker volgde de heersende kunststijl vaak op de voet. Op dit koppel zijn rococo-elementen te vinden, zoals het zeer fijne asymmetrische zilveren inlegwerk op de lades. De kolven zijn bovendien beslagen met een zilveren trofee-achtige voorstelling van vlaggen, militaire muziekinstrumenten, een kanonloop en een ton met kanonskogels.

De zakpistolen zijn door Johan George Ertel op de slotplaat gesigeneerd, een geweermaker uit Dresden die in 1753 burger van Amsterdam werd en in deze stad zijn geweermakersproef aflegde. Hij woonde in de Warmoesstraat (thans nummer 46) en overleed in 1794 als welgesteld man.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 477, pp. 642-644; Van der Sloot, *op.cit.*, beschrijving bij cat.nr. 75.

Inv.nr. NG-2002-23-211

II T. PERES (toegeschreven)
Luchtdruk pistool-karabijn
 Amsterdam, laat 18de eeuw
 Geheel 689 mm, loop 261 mm,
 kaliber 11,2 mm.

Er bestaan twee typen luchtdrukwapens: wapens waarbij de lucht tevoren wordt samengeperst en opgeslagen en wapens waarbij de lucht pas vlak voor het afdrukken wordt samengeperst. Dit luchtdruk pistool-karabijn behoort tot de eerste categorie. De holle, met leer beklede ijzeren kolf diende als luchtreservoir en is afschroefbaar. Met een losse luchtpomp kon de inhoud van het reservoir op de vereiste druk worden gebracht. De uitvoering van een luchtdrukwapen als pistool-karabijn is zeldzaam.

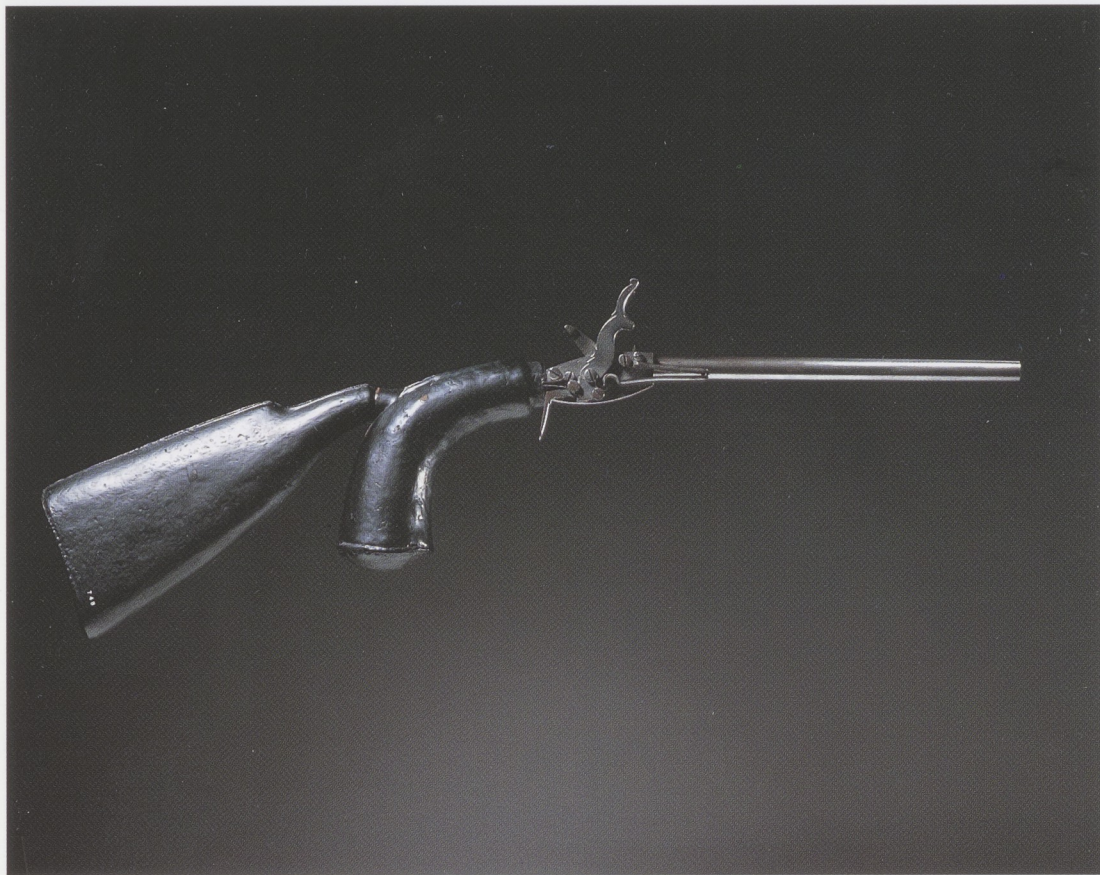
Lange tijd werden luchtdrukwapens vanwege hun betrekkelijke geruisloosheid en het ontbreken van kruitdamp gezien als sluipmoordwapens. In de collectie van Teylers Museum in Haarlem

bevindt zich een luchtdrukgeweer (Van Marum Catalogus nr. 146) dat gesigineerd is door T. Peres en in het laatste kwart van de 18de eeuw geda-teerd moet worden. Het ontwerp en de techni-sche uitvoering komen sterk overeen met dit luchtdruk pistool-karabijn en maken het aanne-melijk dat T. Peres ook hiervan de vervaardiger van is.

LITERATUUR:

Puype, *op.cit.*, nr. 121, pp. 360-361; A. Hoff, *Airguns and other pneumatic arms*, Londen 1972.

Inv.nr. NG-2002-23-63

12 W. PAUWELS & ZOON en
CLEMENS & JUNG (kling)

Eresabel van het Indisch Leger

Den Haag, 1861 en Solingen

Geheel 960 mm, kling: l. 802 mm, br. 29 mm
ter hoogte van het gevest, schede: l. 828 mm.

Deze eresabel is in 1861 uitgereikt namens koning Willem III aan K.F. Schultze, kapitein der infanterie op Palembang 1859, zoals is op te maken uit de inscriptie op de kling. Dergelijke eresabels werden alleen uitgereikt aan officieren van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger die reeds in het bezit waren van een Militaire Willems-Orde (MWO), de hoogste militaire onderscheiding die Nederland kent, en zich opnieuw verdienstelijk hadden gemaakt, maar niet in die mate dat er aanleiding was voor een hogere militaire rang of een MWO in hogere graad. Schultze was in 1857 bevorderd tot ridder der 3de klasse van de MWO voor zijn optreden in het district Lampong en

werd nu geëerd voor zijn optreden bij Palembang twee jaar later.

De eresabel van Schultze is het eerste exemplaar uit een serie van 39 sabels gebaseerd op het model van 1861. In het Koninklijk Besluit van 4 december 1861, nr. 151, wordt de toekenning aan Schultze bekend gemaakt.

LITERATUUR:

G.C.E. Köffler, *De Militaire Willemsorde 1815-1940*, Den Haag 1940, p. 269; Puype, *op.cit.*, nr. 617, pp. 302-305; W.F. Bax, *Eeresabels*, Amsterdam 1940; J.P. Puype, 'De Eresabel van luitenant Watrin, alsmede enige opmerkingen over de officiële eresabels van de modellen 1855, 1861 en 1895', *Armamentaria* 20 (1985), pp. 96-107.

Inv.nr. NG-2002-23-255

